

KUŞEYRÎ'NİN SÜNNET MÜDÂFAASI^{1*}

İbrahim TOZLU

Dr. Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

e-mail: itozluerzincan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2540-8136>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 7 Temmuz 2019/ 7 July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 8 Temmuz 2019 / 8 July 2019

Yayın Tarihi / Published: 19 Temmuz 2019/ 19 July 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 101-122

1 * Bu makale, Gaziantep'te tertip edilen İKSAD 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde (2018) “*Kuşeyrî'nin Sünnet Müdâfaası*” adıyla sunulmuş ve sadece özet bildiriler kitabında yayınlanmış sözlü tebliğin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş şeklidir.

Öz

Daha ziyâde tasavvufî görüşleri ve kimliğiyle öne çıkan Kuşeyrî (ö. 465/1072), bu makalede hadisçi yönüyle incelenecektir. Nisâbur'da meşhur Nizâmiyye medreselerinde yirmi yedi yıl boyunca hadis hocalığı yapan Kuşeyrî, her ne kadar Eş'arîliği savunma ve devrin ilim ehline serzenişi görülse de *Şikâyetü Ehli's-sünne* adlı risalesinde aynı zamanda önemli bir sünnet savunusu geliştirmektedir. Mezkûr risalesinde, ileri sürdüğü görüşlerini birçok hadise dayandırır. Öte yandan tasavvufun temel klasiklerinden *er-Risâle* eserinde yaşadığı manevî tecrübelerin yanı sıra sünnetin ihyâsı adına önemli yorumlar yapar. Bir takım sonuçlara varır. Kuşeyrî, bu yorumlarında hadisleri görüşlerine dayanak yaparken birçok sûfi gibi hadisin sıhhatinden ziyâde metni esas almaktadır. Bu, "Sünnî" olarak adlandırılan tasavvufun sünnete yakınlaştırılması demektir. Bu bağlamda hicrî III., IV., V. ve VI. Asır sünnet savunusuna örneklik teşkil eder. Bu makalede, mezkûr iki eserden istifade etmek suretiyle Kuşeyrî'nin sünnete dâir görüşleri bazı örneklerle analiz ve sentez edilecektir. Hadis ilmine kattığı değer üzerinde durulacak ve sünnet savunusuna dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Kuşeyrî, Müdâfaa, Eş'arî, Yorum.

Qushayrîs (d. 465/1072) Sunnah Defense

Abstract

Qushayrî, (d. 465/1072), who is more prominent with his Süfi views and identity, will be examined in this article from the hadith perspective. Qushayrî, who had been teaching hadith in the famous Nizâmiyye madrasas in Nisâbûr for twenty seven years, has developed an important defense of Sunnah in his treatise *Shiqâyetu Ehli's-Sunnah*, even though he has defended Ash'arism and criticized the scholars. In the aforementioned treatise, he bases his views on many hadiths. On the other hand, *er-Risâle*, one of the basic classics of tasawwuf, the spiritual experiences he has experienced and comments on behalf of the revival of Sunnah is important. He gets a number of conclusions. Qushayrî, in many of these interpretations based on hadith, like many Süfi s, the text is the base rather than the health of the hadith. This means in the perspective of "sunnî" view bringing Tasawwuf closer to the Sunnah. In this context, Hijri III, IV, V and VI are examples of the century of Sunnah defense. In this article, Qushayrîs views on sunnah will be analyzed and synthesized with some examples by making use of the mentioned two works. The value added to science of hadith will be emphasized and attention will be drawn to the Sunnah defense.

Keywords: Sunnah, Qushayrî, Defense, Ash'arî, Comment.

GİRİŞ

Büyük Selçuklu Devletinin kuruluş yıllarında yaşayan Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, “Güneşin Doğduğu Yer” adıyla bilinen Horasan âlimlerindendir. Bölgeye göç yoluyla gelen Araplardandır. Eş‘arî mezhebine mensuptur. Eş‘arîler, Tuğrul Bey (ö. 455/1063) zamanında oldukça sıkıntılı günler yaşamış ancak Sultan Alparslan (ö. 465/1072) tarafından Nizâmîye Medreselerinin yaygınlaşmasıyla destek görmüştür. Kuşeyrî yaşadığı devrin tasavvuf, kelâm, hadis ve tefsir alanında tanınmış önemli bir ilim ehlidir.

Daha ziyâde tasavvufî görüşleri ve kimliğiyle öne çıkan Kuşeyrî, meşhur muhaddis Hâkim Nisâbûrî (ö. 405/1014) ile Ebû İshâk Rûknüddîn İsferyânî'nin (ö. 418/1027) ilim meclislerinde sema' yoluyla rivâyette bulunmuş, Nisâbûr'da meşhur Nizâmîyye medreselerinde yirmi yedi yıl boyunca hadis hocalığı yapmıştır. *Şikâyetü Ehli's-sünne bi-hikâyeti mâ nâlehüm minel-mihne* risalesinde Eş‘arîliği savunduğu görülür. Devrin ilim ehline serzenişini dile getirdiği bu çalışması aynı zamanda önemli bir sünnet savunusu özelliği taşır. İbnü's-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*'sinde yer alan mezkûr risalesinde Kuşeyrî, birçok iddiasını hadislere dayandırmaktadır. Pek çok sûfnin biyografisine ve sözlerine yer verdiği, makam ve hâllerini açıkladığı tasavvufun temel klasiklerinden *er-Risâle* adlı eserinde ise yaşadığı manevî tecrübelerin yanı sıra sünnetin ihyâsı adına önemli yorumlar yapmakta ve bir takım sonuçlara varmaktadır. Bu çalışmada, mezkûr iki eserden istifade etmek suretiyle Kuşeyrî'nin sünnete dâir görüşleri –makale kapsamında- üç örnekle ele alınacaktır. Bu bağlamda hadis ilmine kattığı değere dikkat çekilecek ve sünnet savunusu irdelenecektir.

1. Kuşeyrî'nin Yaşadığı Asra Genel Bir Bakış

Tasavvuf anlayışı İslam toplumunda özellikle hicrî III., IV. ve V. asırda egemen olmaya başlamıştır. Söz konusu asırlarda Horasan bölgesinde Nisâbûr ile siyaset ve yönetim merkezi Bağdat, tasavvuf ekolünün öne çıktığı iki önemli merkezdir. Bağdat'da yetişen sûfler başta Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) olmak üzere tasavvufa dâir konuları âyet ve hadislere dayandırıp temellendirmekle tanınır. Bu ekol mensuplarının daha ziyâde üzerinde durdukları konular *tevhid* ve

mâ'rifet ile ilgilidir. Horasan bölgesinde yetişen ve merkezini Nisâbûr sûflerinin meydana getirdiği tasavvuf anlayışı ise Cüneyd-i Bağdâdî'yi temel konularda takip etmekle birlikte Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988), Sülemî (ö. 412/1021) ve onun talebesi Kuşeyrî şahsında bir ekol olarak karşımıza çıkmaktadır.² Bu ekole mensup olanlar Hz. Peygambere (a.s) tabî' olmayı, sünnete ittiba' etmeyi öne çıkartmakta ve ahlâka dâir hususları daha ziyâde önemsemektedir. Dolayısıyla Nisâbûr sûfleri, gündemde olan konuları özellikle hadislerle temellendirmek suretiyle şerîata yakınlığı hedeflemektedir. Kuşeyrî, Eş'ariyye'nin akılla nakli birleştirip Ehl-i sünnetin en büyük kolu hâline geldiği bu süreçte, tasavvufu sünnete yakınlaştırma gayesi içinde olmakla tanınan bir âlimdir ve onun zamanında tasavvuf, geniş ölçüde şeriaten uzaklaşmış haldedir.³

1.1. Kuşeyrî'nin Yaşadığı Asra Kadar Sünnet Müdâfaası

İslam toplumunda Hz. Peygamberin (a.s) yaşadığı asır başta olmak üzere her dönem/tabaka önemli kabul edilir. Sahabe, Tâbiûn, Tebe-i Tâbiîn olarak adlandırılan tabakanın/neslin Hz. Peygamberin (a.s) hadislerinde “*İnsanların en hayırlısı benim asrımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenler daha sonra da onları takip edenlerdir*”⁴ şeklinde medhü senâ edilmesi bu nesillerin (tabaka) oluşmasında hiç kuşkusuz etkili olmuş, hadis ilminde bu bağlamda müstakil eserler (Tabakât) kaleme alınmıştır.⁵ Elbette bu üç neslin İslâm'ı günlük hayata aktarması kolay olmamış, inancın temellendirildiği birçok hâdisle ile onlar ayrıca uğraşmıştır. Öte yandan İslam ümmetinin birçok problemle karşılaşacağı Hz. Peygamberin (a.s) “*Benden sonra Rabbimize kavuşuncaya değin karşılaşacağınız her bir yıl diğerinden daha*

2 Geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Giriş”, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risalesi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 45-47.

3 Bk. Uludağ, “Giriş”, 46. Kuşeyrî'nin “Şeriat ve tasavvufu cem eden, parlak görüşleriyle tanınan fakih, muhakkik usûl/kelâm âlimi, hafız muhaddis, tefsir ilim dallarına vâkıf müfessir, şiir yazabilecek kadar dilin gramer ve edebiyatına sahip şair” özellikleriyle bilinen âlim olduğuna dair ayrıca bk. (Bk. İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed, *Vefayâtü'l-â'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, thk. İhsan Abbas, 7 cilt, (Beyrût: Dâru Sâdır. ts), 3: 207; İbnü's-Sübki, Tâcüddin Abdilvehhâb b. Takıyyüddin, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmüd Muhammed et-Tanâhi, 10 Cilt, (Kâhire: Dâru'l-hicr, 1413/1992), 5: 154.

4 Buhârî, “Şehâdât” 9, “Fedâilü'l-Ashâb” 1, “Rikâk” 7, “Eymân” 27; Müslim, “Fedâilü's-Sahâbe”, 214.

5 Bk. Zehrâni, Muhammed b. Matar, *İlmü'r-ricâl, neşetühü ve tetavvuruhü minel karni'l-evvel ilâ nihâyeti karni't-tâsi'*, (Riyâd: Dâru'l-hicre, 1417/1996), 88-89.

şerhli olacaktır.²⁶ şeklinde bazı hadislerde ifade edildiği bir gerçektir. Bununla birlikte Hz. Peygamberin (a.s) *أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمِ آخِرُهُ* "Ümmetim yağmura benzer, başı mı hayırlı yoksa sonu mu anlaşılır!"²⁷ hadisi gibi sahih rivâyetler dikkate alınırca bu hayırlı neslin, sadece mezkur üç asrı içine almayacağı aşikârdır.

Dolayısıyla İslam toplumu gerek üç asırda gerekse daha sonraki nesillerde Kur'ân ve Sünnet'i müdâfaa etme gayreti içinde olmuştur. Nitekim Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) sahabe neslinin giderek azalması nedeniyle hadislerin tedvinini kaçınılmaz bulmuş ve toplumda şifâhî yollarla yaygınlaşan hadislerin toplanmasını devrin önemli muhaddislerinden İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) riyâsetinde kurduğu bir heyetle resmen başlatmıştır.⁸

İbn Şihâb ez-Zührî ile başlatılan tedvin faaliyeti hicrî II. Asırın en büyük ilmî çalışmasıdır. Zira söz konusu devir, hadislerden hüküm istinbat eden Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) misâli birçok mezhep imamının yaşadığı döneme tekabül eder. Öte yandan hadis rivâyetinin altın nesli olarak adlandırılan Kütüb-i Tis'a müellifleri Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce (ö. 273/887), Dârimî (ö. 255/869), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi pek çok hadis âlimi, takip eden hicrî III. Asırda hadisleri "Câmi'- Müsned - Musannef" şeklinde tasnif ederek sünnetin müdâfaa edilmesine önemli katkılar sağlamıştır. Böylelikle sünnet, gerek nakli gerekse anlaşılması (metodoloji) bağlamında *rivâyetü'l-hadis* ve *dirâyetü'l-hadis* metodlarıyla nesilde nesile aktarılacak gelmiştir. Tarihî süreçte ister amel-fıkıh isterse inanç esaslarına (i'tikâd) dâir önemli görüşleriyle birçok İslâm âlimi Kur'ân başta olmak üzere hadislerle güncel hayatı yorumlamış ve sünnetin yaşanmasında etkili olmuştur. Hiç kuşkusuz söz konusu üç nesilde yapılan

6 Buhârî, "Fiten", 6; Tirmizî, "Fiten", 35.

7 Tirmizî, "Edeb", 81; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâud, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 19: 334 (12327); Ebû'l-Hasan Nûruddîn'Ali b. Ebîbekr el-Heysemî, *Mecma'ûz-zevâid ve menba'ül-fevâid*, thk. Hüsämüddîn el-Kudsî, (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî. 1414/1994), 10: 68 (16706).

8 Şemsüddîn Ebû'l-hayr Muhammed b. Abdîrahmân es-Sehâvî, *Fethu'l-mugis bi şerhi Elfiyeti'l-Hadis*, thk.'Ali Hüseyin'Ali, (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 3: 41.

gayretler, hadislerin topluma intikali içindir. Örf ve uygulama ile yakından irtibatı bulunmaktadır.

1.2. Tarihi Süreçte Horasan Bölgesi ve Kuşeyrî'nin İlmî Yönü

Hicrî 376/986 yılında dünyaya gelen ve Büyük Selçuklu Devletinin kuruluş yıllarında yaşayan Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, Horasan bölgesine göç yoluyla gelen Arap âlimlerindendir. Bu bölge, İran'ın kuzeydoğusundadır ve çok geniş bir coğrafi bölgeyi içine alır. Mâverâünnehir Horasan'ı da içine alan geniş bir coğrafyadır.⁹ Buhâra, Nesâ, Nisâbûr şehirleri dikkate alındığından Kütüb-i Sitte müelliflerinin çoğunun bu bölgede yetiştiğini söylemek mümkündür. Nitekim Bağdat'a geldiği sırada hadisin sened ve metnini değiştirmek suretiyle ilmî mevkî'i sorgulanan Buhârî¹⁰, bu bölgede yetişen en önemli hadis âlimlerindendir. Ancak bu durum sadece rivâyet ile alakalı görülmemelidir. Hadis usulüne dâir bilgiler de erken dönemde bu coğrafyada gelişme göstermektedir. Örneğin Horasanlı muhaddis ve fakihlerinin hadis ilmine dâir bazı kavramları yaygın şekliyle farklı kullandıkları meşhur olmuştur. Horasan hadis âlimlerinin *merfû' hadis* karşılığında haberi, *mevkûf hadis* karşılığında ise "eşer" terimini tercih ettiği bilinmektedir.¹¹

Horasan bölgesi özellikle Hanefî mezhebinin yaygın olduğu yerdir. Hanefî fakihlerinin en yoğun bulunduğu yerleşim yeri bu mezhebin yayılma dönemi boyunca Belh şehri olmuştur. Bu sebeple Horasan bölgesinde yaşayan Hanefî fakihlerine genellikle *Belh Meşâyihî* ve *Horasan Meşâyihî* gibi unvanlar verilmiştir. Bölgedeki Hanefî âlimlerine ait fikhî görüşlerin Hicrî IV. Asırdan itibaren Ebü'l-Leyş es-Semerkandî (ö. 373/983) tarafından *Kitâbü'n-Nevezîl* adlı eserde bir araya getirildiği bilinmektedir.¹² Ne yazık ki buradaki ilmî faaliyetler V. Asrın başından itibaren bölgede etkin olan Moğol istilâsı ile sona ermiştir.

9 Bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28: 177.

10 Celâlüddîn'Abdurrahmân b. Ebîbekir es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, (Riyâd: Dâru Taybe, ts.), 1: 345.

11 Bk. Nüreddin'İtr, *Menhecû'n-nakd fî ulûmi-hadis*, 3. Baskı, (Dâru'l fıkır, Dımaşk, 1401/1981), 26-27.

12 Bu âlim, mezhep imamı ile onları takip eden fakihlerin mezhebe katkılarını toplamayı gaye edinen nevezîl edebiyatının Hanefîlerdeki ilk örnek şahsiyetidir. Ancak eseri günümüze kadar

Horasan tasavvuf tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Fetihlerden kısa bir süre sonra Belh, Nisâbûr ve Merv şehirlerinde ortaya çıkan ilk tasavvufî hareket bu bölgede yaygınlık kazanmıştır. Hicrî birinci asırdan itibaren *zâhidler* adı verilen Fudayl b. İyâd (ö. 187/803), İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778), Bişr el-Hâfî (ö. 227/841), Şakîk-i Belhî (ö. 194/810), Hâtim el-Esam (ö. 237/851), Muhammed b. Eslem et-Tûsî (ö. 242/856) gibi birçok sûfî Horasan'da etkili olmuştur.

Dolayısıyla III. Hicrî asırdan itibaren İslam toplumunda giderek artan tasavvufî akımlar bu bölgede etkindir. Bağdat'ta Hârîş el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) temsil ettiği *Bağdat Ekolü* ile Nisâbûr'daki (Horasan) Hamdûn el-Kassâr'ın (ö. 271/884) öne çıktığı ekol bunların en başta gelenidir. Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî ile öğrencisi Ebû Abdîrrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî ve onun öğrencisi Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Nisâbûr Ekolü*'nü temsil etmektedir. Sülemî ile Kuşeyrî'nin bu ekolün tasavvuf anlayışını eserlerinde yer vermiş olmaları önemli bir özellik kabul edilir.¹³ Kaynaklarda sıkça geçen *Horasan Erenleri* tabiri bu bölgede yetişen sûfîler için kullanılmıştır. Hatta Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda faâliyet gösteren dört zümreden *Abdalân-ı Rûm* bunlar içinden çıkarak Anadolu'ya gelmiştir.¹⁴

Selçukluların Gaznelilerle yapmış olduğu Dandanakan Savaşı (431/1040) akabinde Horasan'ın Nisâbûr ve Merv bölgesinde Selçuklu Devleti kurulmuş ve Tuğrul Bey devletin ilk sultanı olmuştur. Kuşeyrî, bu yıllarda Horasan bölgesinin ilim ve kültür merkezi Nisâbûr'da bulunmaktadır. Bölgede tanınan bir İslam âlimidir. Selefe bağlılığıyla tanınan Eş'arî mezhep anlayışına sahiptir. Yaşadığı dönemde Şîî'-Mu'tezilî düşüncenin Eş'arîlik ve Maturîdîlikle amansız mücadelesine tanıklık etmektedir. Eş'arîler, Tuğrul Bey zamanında oldukça sıkıntılı günler yaşamış ancak Sultan Alparslan tarafından Nizâmiye Medreselerinin yaygınlaşmasıyla destek görmeye başlamıştır. Kuşeyrî başta tasavvuf olmak üzere kelâm, hadis ve tefsir alanında tanınmış önemli bir İslam âlimidir.

gelmemiştir. Bk. İshak Yazıcı, "Ebû'l-Leys Semerkandî", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 474.

13 Bk. Osman Çetin, "Horasan", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 233, 240.

14 Derviş Ahmed Âşıkî Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Târihi*, haz. Necdet Öztürk, (İstanbul: 2013. Bilge Kültür Sanat Yayınları), 306, 307.

Kuşeyrî'nin tasavvuf ilmindeki silsilesi Ebû Ali ed-Dekkâk (ö. 405/1015), Ebû'l-Kâsım Nasrâbâdî (ö. 367/978), Ebû Bekir eş-Şiblî (ö. 334/949), Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakatî (ö. 251/865), Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/816) vasıtasıyla Dâvûd et-Tâî'ye (ö. 165/781) ulaşır.¹⁵ Kuşeyrî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) ile en seçkin öğrencilerinden Ebû Ali el-Fârmedî (ö. 477/1084) vasıtasıyla Gazâlî'yi (ö. 505/1111) etkilemiştir.¹⁶

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, önceleri Mu'tezile mezhebine mensup iken akla son derece güvenen bu anlayıştan uzaklaşmış ve mezhep içindeki tutarsızlıklara karşı koymaya başlamıştır. Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, İbn Kuteybe, Ebû Saîd ed-Dârimî gibi âlimlerce ortaya konan Ehl-i sünnet akâidi safında yer almıştır. Müslümanların i'tikadî konulardaki ihtilâflarını *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* adlı eserinde bir araya toplayan Eş'arî, başta Aristoculuk olmak üzere bid'atçı görüşleri, bir takım felsefî fikirleri, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mecûsîliği şiddetle tenkid etmiştir.¹⁷

Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in, bölgede nüfûzunu arttırıp Nisâbûr'u fethettiği sırada (429/1038) Mu'tezilî Amîdülmülk el-Kündürî (ö. 456/1064), siyasetteki konumunu arttırmış bulunuyordu. Bu zat, zaman zaman inişli çıkışlı da olsa sekiz yıl boyunca Tuğrul Bey'in yanında yer almış ve yönetimde vezirlik faâliyetinde bulunmuştur. Kündürî siyasi faâliyetlerinde öylesine aktiftir ki Tuğrul Bey'in vefatıyla Alparslan'ın sultan seçilmesinde dahî rol oynamıştır. Aslında üvey oğlu Enûşirvan'ı sultan yapmak isteyen Kündürî, Alparslan'ın veziri Nizamülmülk ile bir türlü anlaşmamıştır.¹⁸

Vezir Kündürî, Mu'tezilî olduğundan Eş'arîlere karşı cephe almış durumdadır. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ile mensuplarını ehl-i bid'at arasında saymaktadır. Onun bu yaklaşımı, bölgede hâkim bulunan Eş'arî ve Şâfiî ulemâsını rahatsız etmektedir. Eş'arîliğe gönülden bağlı olan Kuşeyrî, 436/1045

15 Ebü'l-Fidâ, İbn Keşir, *Tabakâtü's-Şâfi'yyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim, (Beyrût: Mektebetü's-sekâfe, 1413/1993), 451.

16 Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 474.

17 İrfan Abdülhamit Fettâh, "Eş'arî Ebü'l-Hasan", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 445.

18 Abdülkerim Özeydın, "Kündürî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 554-555.

yılında Eş'arî'nin hadis ehlinde olduğuna ve Ehl-i sünnet akîdesine bağlı bulunduğuna dâir bir fetva verir. Ertesi yıl hadis imlâ meclisi kurmak suretiyle hadis rivâyet etmeye başlar. 437-438/1045-1046 yıllarında tasavvuf literatürünün temel kitapları arasında yer alacak olan *er-Risâle* adlı eserini telif eden Kuşeyrî, daha ziyâde tasavvufî görüşleri ve kimliğiyle artık öne çıkar. Bu süreçte Kuşeyrî, meşhur muhaddis Hâkim Nisâbûrî ile Ebû İshâk Rüknuddîn İsferyânî'nin ilim meclislerinde sema yoluyla rivâyette bulunmuş bir muhaddistir. Nisâbûr'da meşhur Nizâmiyye medreselerinde yirmi yedi yıl boyunca hadis hocası yapmıştır.¹⁹ Ebûbekir b. Abdûs el-Müzekkî (ö. 338/950)²⁰, Ebu Nu'aym el-İsferyânî (ö. 346/958)²¹, Ebû Nu'aym Ahmed b. Muhammed (ö. 381/992)²², Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Haffâf (ö. 392/1001)²³, el-Hâkim Nisâbûrî²⁴, İbn Fûrek²⁵, Ebu Abdirrahman es-Sülemî²⁶, Ali b. Ahmed el-Ahvazî (415/1025)²⁷, Ebû'l-Huseyn Ali b. Muhammed b. Bişrân (ö. 415/1025)²⁸ gibi devrin hadis âlimlerinden sema yoluyla hadis nakletmiştir. Hatîb el-Bağdâdî

19 Uludağ, "Kuşeyrî", 26: 474, 475.

20 Hâkim Nisâbûrî'nin hocasıdır. Tefsir ve kıraat alanında tanınmış güvenilir/sika bir âlimdir. Bk. Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts), 2: 193, 194.

21 Meşhur muhaddis Müslim b. el-Haccâc'ın (ö. 261/875) talebesi Ebû Avâne'nin (ö. 316/929) kitaplarını nakletme icazetini verdiği sika, salih ve son derece güvenilir bir hadis âlimidir. Kuşeyrî bu âlimden sema yoluyla hadis almıştır. Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *ez-Zehbî, Siyeru'â'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâud, 2. Baskı, (Müessesetü'r-Risâle, Beyrût: 1405/1985), 17: 71 (38).

22 Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdillâh el-Kazvîni, *el-İrşâd fî ma'rifeti'ulamâi'l-hadis*, thk. Muhammed Sa'îd Ömer İdris, (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd. 1409/1989), 2: 696; Zehebî, *Siyer*, 18: 227 (109).

23 Serrâc et-Tûsî yanında yetişen zahid bir zattır. Hadis ilminde sika kabul edilmiştir. Bk. Halîlî, *el-İrşâd*, 3: 862.

24 M. Yaşar Kandemir, "Hâkim Nisâbûrî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15: 190-193.

25 Eş'arî'nin kelâm anlayışını sistemleştirilmesinde meşhur olan âlimdir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "İbn Fûrek", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 495-498.

26 Süleyman Uludağ, "Sülemî, Muhammed b. Hüseyin", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 53-55.

27 Horasan, Sicistan, Nisâbûr bölgesi muhaddislerinden sema yoluyla hadis rivâyet etmiş sika bir âlimdir. Bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed Takıyyüddîn es-Sârîfînî, *el-Müntehab min kitâbi's-siyâk li-Târîhi Nisâbûr*, thk. Hâlid Haydar, (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1414/1993), 410 (1247); Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Târîhu'l-İslâm, ve vefâyâtü'l-meşâhiri vel-'alâm*, thk. Beşşâr'Avvâd, (Beyrût: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî. 1424/2003), 9: 257 (205).

28 Sadûk ve sebt lafızlarıyla ta'dil edilen sika bir muhaddistir. Bk. Zehebî, *Siyer*, 17: 451 (189).

(ö. 463/1071) gibi birçok ilim ehli kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Hadis ilminde hafız ve sika kabul edilmiştir.²⁹

Hicrî 437/1045 yılından vefat ettiği 465/1072 yılına kadar kendisine ait hadis imlâ meclisi bulunmaktadır. Hicrî 376/986 yılında doğduğuna göre hadis imlâ meclisi akdettiğinde Kuşeyrî 61 yaşında olmalıdır. Hadis rivâyetinde bulunduğu ilim meclisinde hadislerden tasavvufî yorumlar yapmakla tanınmaktadır. Hatta “Şeytan onun meclisine devam etmiş olsaydı, tövbe-kâr olurdu”³⁰ denilecek kadar son derece akıcı bir üsluba sahiptir. 89 yaşında vefat etmiştir. Derslerinde kıssalardan istifade etmek suretiyle güncel ahlâk konularını işler, dikkat çekici tespitlerde bulunurdu. Bunları yaparken önce Mu‘tezile daha sonra Eş‘arî mezhebine mensup olmakla kazanmış olduğu usûl/kelâm bilgilerinden yararlanırdı. Amelde Şafî‘ mezhebine göre hareket ederdi.³¹

2. Kuşeyrî'nin Sünnet Savunusuna Dair Çalışmaları

Kuşeyrî zamanında tasavvuf, birçok kültürle etkilenip şeriatın uzaklaşmış durumdadır. Bu anlayış Serrâc gibi önceki dönem sûfîlerin ana gündemini oluşturmaktadır ve dördüncü, beşinci asırda tasavvuf, sosyolojik bir vakia olarak karşımıza çıkmaktadır. Hicrî beşinci asırda İslâm toplumunda Horasan ve Bağdat iki önemli yerdir. İslam dininin pratik hayatta uygulama merkezi özelliğini taşır. Deyim yerindeyse söz konusu iki şehir, Mekke ve Medine (Hicaz bölgesi) dışında Müslümanların öne çıktığı yerdir. Zira Horasan bölgesinde Nisâbûr ve Bağdat hem bölge hem de temsil ettiği ekoller itibariyle önemli işler başarmakta, adından sıkça söz ettirmektedir. Bu bölgede yaşayan Müslümanlar, aynı zamanda hadis ilminin altın çağını yaşadığı III. Hicrî asrı geride bırakmış ve Kütüb-i Sitte ve Kütüb-i Tis‘a adıyla maruf birçok eserin telif edilmesinde merkez olmuştur. Dolayısıyla hadisler toplumun temel konusudur. Sünnete dayalı İslami hayat önemli görülmektedir. Ancak farklı anlayışa sahip kişiler, tasavvuf adı altında dini yaşantıyı topluma kabul

29 Ebübekir Muhammed b. Abdilğani b. Şucâ‘ İbn Nukta, *et-Takyîd li ma‘rifeti ruvâti’s-Sünen ve’l-Mesânid*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-‘ilmiyye. 1408/1988), 366 (468); Zehebi, *Siyer*, 18: 227 (109).

30 İbnü’s-Sübkî, *Tabakât*, 5: 153, 157 (473).

31 Ebübekir Ahmed b.‘Ali b. Sâbit Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ, (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-‘ilmiyye. 1417/1997), 9: 83 (5763); Zehebi, *Siyer*, 18: 227 (109).

ettirme eğilimindedir. Kimi sûfiler, zâhirde âyet ve hadise önem vermediği halde kalp/bâtın ile ilgili insan ruhunu etkileyen birçok konuda görüş beyan etmektedir. Bu sebeple tasavvuf, Sünnî bir toplumda reddedilmekte hatta kökten dışlanmakta veya nassın yanlış yorumlarıyla toplumu olumsuz kuşatabilmektedir. Tasavvuf ile Şeriatın esasları (âyet ve hadisler) arasındaki fark giderek açılmaktadır.

İşte Kuşeyrî yaşadığı ortamda zâhir ve bâtın arasındaki bu problemi görmüş tefsir, hadis, kelâm ve tasavvuf âlimidir. Toplumun karşılaştığı sorunlara çare üretmek için gayret etmektedir. Bu yüzden eserlerinde ve otuz yıla yakın bir süre bilfiil kurmuş olduğu hadis imlâ meclisleri ve yorumlarıyla sûfilik taslayanlarla (mustasvife) gerçeklerini ayıklamak istediği anlaşılmaktadır. Kuşeyrî, daha ziyâde Ehli hadisi esas almakla tanınan Eş'ârîleri savunurken hayatını sünneti müdâfaa etmeye ve yaşamaya adanmıştır. Bu bağlamda Kuşeyrî, örneğin *er-Risale* çalışmasında sûfilerin sahtelerinden bahsetmek yerine gerçek sûfilerin özelliklerini öne çıkartır. Kendi dönemine kadar gelen zâhid ve sûfileri tanıırken tasavvuf şeyhlerinin söz ve ahvâlinin Kur'ân ve Sünnet'e uygunluğuna geniş yer verir.³² Mezkûr çalışmasında Kuşeyrî, deyim yerindeyse insan ruhunu/psikolojisini incelemekte ve ilgili bulduğu hususlara sünnetten deliller getirmektedir. Sûfi kimliğine atıf yaparken Uludağ'ın tespit ettiği gibi "Onun hedefi kalbin islâhıdır. Sünnet üzere yaşayan geçmişteki ilim ve amel ehlini eserinde topluma takdim etmektedir. Bu sebeple Sünnî tasavvufun kilit noktasıdır. Zira ondan sonra tasavvuf, Sünnî çizgide yer alan Gazâlî misâli ilim ehli tarafından yayılmaya başlayacaktır. Nitekim Kuşeyrî'nin medresesinde yetişmiş müridi Ebû Ali Farmedî aynı zamanda Gazâlî'nin şeyhidir."³³

Kuşeyrî'nin tüm eserlerini makale kapsamında incelemenin zorluğu göz önüne alınarak aşağıda iki eseri öne çıkartılacak ve sünnet savunusuna dikkat çekilecektir.³⁴

32 Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalim Mahmüd - Mahmüd b. eş-Şerif, (Kâhire: Dârü'l-me'ârif, ts), 1: 34-147.

33 Uludağ, "Giriş", 47.

34 Eserleri için bk. İbnü's-Sübki, *Tabakât*, 5: 159 (473); Ebü'l-Hâc Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi el-Kustantünî, *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Bağdâd: Mektebetü'l-muşennâ, 1360/1941), 1: 354, 457, 519, 882; 2: 1183, 1260, 1551, 1640, 1858, 1904, 1935; Uludağ, Süleyman, "Giriş", s. 70-71; "Kuşeyrî", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 26: 474.

2.1. *er-Risâle*

Kuşeyrî, bu çalışmasında pek çok sûfnin biyografisine ve sözlerine yer verir. Tasavvuf ehlinin makam ve hâllerini açıklar. Eser, tasavvufun temel klasiklerinden biridir. Bu eserinde yaşadığı manevî tecrübelerin yanı sıra sünnetin ihyâsı adına önemli yorumlar yapmakta ve bir takım sonuçlara varmaktadır. Kuşeyrî, eserinin büyük bir bölümünü amelî konulara tahsis etmiştir. Tövbe, vera', takvâ, zühd, sabır gibi ahlâka dâir konular bu çalışmasında daha fazla yer bulmaktadır. Keramet ve keşifle ilgili konular ise daha azdır. Bu yönüyle Kuşeyrî, felsefi tasavvufa değil sünnete dayalı bir tasavvufu öne çıkartmayı ve bunları hadislerle temellendirmeyi gaye edinmektedir. Eserde *Enel-Hakk* veya *Sübhânî* ifadeleriyle özdeşleşen ve tasavvuf ehlinin “Şatahât” adını verdiği tasavvuf anlayışı görülmez. Aynı şekilde *vahdeti vücûd*, *hulûl*, *ittihâd*, *Nuru Muhammedî*, *ricâlu'l-ğayb*'a dâir açıklamalar yer almaz.

Meşhur Oryantalist Ignaz Goldziher'e (ö.1921) göre tasavvufta bazılarının öne çıkarttığı sırlar ilmini Kuşeyrî reddetmektedir. Bu sebeple yaşadığı devirde tasavvufa yabancı unsurların girdiğini ve bunların tasavvuftan arındırılması gerektiğini düşünmektedir. Kuşeyrî samimi bir sûfnin, Sünnîlerin anladığı şekilde İslâm'ı yaşaması gerektiğine inanır. Şerîat ile tasavvuf arasında bir husumet olmadığını bu çalışmasında dile getirir. Yaşadığı hicrî V. asırda Kuşeyrî, yukarıda da ifade edildiği gibi Mu'tezilî düşünce ile mücadele etmekte ve Horasan bölgesinde etkin olan Eş'arîliği şiddetle savunmaktadır. *er-Risâle*'sini kaleme alma sebebi de bu yüzdendir. Dolayısıyla Kuşeyrî, Sûfilikle sünnet arasında öteden beri mevcut bulunan ancak V. asırda kopma noktasına gelen bağları yeniden tesis etmeye çalışmaktadır.³⁵

2. 2. *Şikâyetü Ehli's-sünne*

Kuşeyrî, *Şikâyetü Ehli's-sünne bi-hikâyeti mâ nâlebüm mine'l-mihne* risalesinde özellikle selefî yolu benimseyen Eş'arî kelâm anlayışını savunmaktadır. Ancak o, ağırlıklı olarak Eş'arîleri savunmuş olsa da bu risalesinde sünnî anlayışa fitne sokanları hedef alır. Nitekim aynı risalede Hanefîlerin, nebizle abdest almayı caiz gördükleri, sarhoşluk illeti ortadan

35 Bk. Uludağ, “Giriş”, 27-28.

kalkınca güya içki ile abdeste cevaz verdiklerine dâir iddia bunun en güzel örneğidir. Burada Kuşeyrî, Hanefîlerin “yolculuk esnasında su bulunmadığı zaman şarap (hamr) ile abdest almaları” iddiasını kesin bir dille reddetmekte ve Hanefîleri savunmaktadır.³⁶

Kuşeyrî, Şafîî ve Eş'arî bir ekole sahiptir; elbette mezhebini savunmaktadır ancak bunu taassup kabul etmek doğru değildir. Çünkü taassup, delil ortaya çıktığı sırada hak olanı kabul etmemek ve karşı tarafa zarar vermek anlamına gelir.³⁷ Hâlbuki Kuşeyrî, tasavvufla şerîatı uzlaştıran bir özelliğe sahip olmakla meşhur olmuştur. Bu sebeple onun sadece Şafîî'leri savunup Hanefîleri reddetmesini düşünmek, savunduğu ilmin hakikatine aykırıdır. Onun düşüncesi şudur: “Hakikatin teyit etmediği hiçbir şeriat hükmü makbul değildir. Şerîata bağlanmayan bir hakikat makbul değildir. Hakikat (tasavvuf), şerîatın kendisidir.”³⁸

Kuşeyrî, *Şikâyetü Ehli's-sünne'sini* 445/1054 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında vezir Ebû Nasr Amîdülmülk el-Kündürî'nin etkili olduğu Mu'tezile ile Sünnîler arasında yükselen tartışmalara binaen kaleme almıştır. Devrin ilim ehline serzenîşi dile getirdiği bu çalışması aynı zamanda önemli bir sünnet savunusudur. İslam toplumunda etkili olduğunu düşündüğü ilim ehline bu risaleyi göndermiştir.

Şikâyetü Ehli's-sünne, İbnü's-Sübki'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyye'sinde*³⁹ yer almaktadır. Mezkûr risalede Kuşeyrî, birçok iddiasını âyet ve hadislerle desteklemektedir. 623/1226 istinsah tarihli bir yazma nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 2713/4 numara ile kayıtlıdır.⁴⁰ Eser Dr. Muhammed Hasan tarafından Pakistan'da 1964 yılında Kuşeyrî'nin diğer iki risalesiyle birlikte yayımlanmıştır. Risalenin bilinen bir diğer yazma nüshası Tacikistan

36 İbnü's-Sübki, *Tabakât*, 3: 413.

37 Bk. Ebü İshâk İbrâhim b. İshâk el-Harbî, *Garibül-hadis*, thk. Süleyman İbrâhim Muhammed el-Âyed, (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-kurâ. 1405/1984), 3: 1106; Muhammed b.'Ali İbni'l-Kâdi el-Fârûkî et-Tehânevî, *Mevsûâtü Keşşâfi'istulâhâti'l-fünûn ve'l-ülûm*, thk. Ali Dahrûc, (Bejrût: Mektebetü Lübnân, 1417/1996), 1: 485.

38 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 2: 573.

39 İbnü's-Sübki, *Tabakât*, 3: 399 - 423.

40 Bk. <http://yazmalar.gov.tr/eser/sikayetu-ehlis-sunne/36208> (Erişim 16.11.2018).

Mevlâna Yakup Camii'nde yer almaktadır.⁴¹ Bu makalede İbnü's-Sübki'nin eserindeki risale esas alınmıştır.

3. Kuşeyrî'nin Hadis Yorumculuğu ve Sünnet Savunusuna Dair Bazı Örnekler

Kuşeyrî'nin, hadislerle temellendirdiği görüşlerine ışık tutacak üç hadis aşağıda ele alınacaktır. Bu örneklerin seçimindeki temel gaye, tasavvuf ehlinin sıkça üzerinde durduğu aslî konuları ihtiva etmesidir. Bilindiği üzere sūflilere göre zenginlik/dünyevî konular süflî işlerdir. Bir sūfînin ulaşması gereken hedef değildir. İkinci örnek tasavvufta çokça işlenen tövbe konusu, son misâl ise kabir hayatı ile alakalıdır. Kuşeyrî'nin, mezkûr örneklerle hadis yorumculuğu ve sünnet savunusuna nasıl işaret ettiği irdelenecektir.

3.1. Örnek: Zengine Tevazu Göstermek

“Zengine zengin olduğu için tevazu gösterenin dininin üçte biri gider”⁴² rivâyetini Kuşeyrî, senedini vermeksizin üstadı Ebû Ali ed-Dekkâk'tan sadece sema yoluyla haberi naklettiğini söylemekte ve şu sonuca varmaktadır: “Kişi kalbi, lisanı ve nefsinden zengin bir kimseye zenginliği nedeniyle tevazu gösterse dininin üçte biri gider. Şayet bunu kalbiyle i'tikad ederek yaparsa dininin tamamı gider.”⁴³

Ancak haberi tetkik eden hadis âlimleri, isnadında *metrükü'l-hadis* ve *vâhi'l-hadis* raviler olduğu için rivâyeti mevzu' kabul eder.⁴⁴ Bilindiği üzere hadis ilminde *vâhi'l-hadis* (واهي الحديث) ve *metrükü'l-hadis* (متروك الحديث) vasfıyla cerh edilen bir ravinin, haberinde yalan söylediğine hükmedilir ve

41 Süleyman Akkuş, “Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'nin Bir Risâlesi”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2000), 89-112.

42 Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Ali el-Horasânî el-Beyhakî, *Şü'abü'l-îmân*, thk. Abdül-'ulâ Abdilhamîd Hâmid, (Beyrût: Mektebetü'r-Rüşd. 1423/2003), 10: 503 (7882).

43 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 2: 435.

44 Cemâlüddîn Abdurrahmân b. 'Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Uşman, (Medîne: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966), 3: 139; Fetteñî, *Tezkiretü'l-mevdûât*, (Beyrût: İdâretü't-tibâati'l-müniriyye, 1343/1925), 175.

rivâyeti merdûddur.⁴⁵ Öte yandan, senedi itibariyle hadisi mevkûf kabul edip zayıf olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.⁴⁶ Ancak hadisçilerle Kuşeyrî'nin vermiş olduğu rivâyetin metni aynıdır. Bu metinle gelen senedler problemlidir. Dolayısıyla bu rivâyette Kuşeyrî'nin, sûflerin genelde yaptıkları gibi haberin senedinden ziyade muhtevasına baktığı görülmektedir. Ayrıca mezkûr hadisten Kuşeyrî'nin, zenginliğinden dolayı bir kimseye tevazu gösterenin dininin üçte biri gider şeklinde çıkarttığı sonuç farklı yorumlara her zaman açıktır. Bu durum, tasavvufa dâir kimi görüşlerin bazı problemlili hadislerle temellendirebilmesi olarak dikkat çekmektedir.

3.2. Örnek: Tövbe Eden Genç

Kuşeyrî'nin, Sünnî tasavvufun esasını kabul ettiği hususlarda daha ziyâde hadislerle temellendirme gayreti içinde olduğuna bir başka örnek tövbe eden gençle ilgili rivâyettir. Tövbe konusunu izah ederken bu rivâyeti esas almaktadır.⁴⁷ Kuşeyrî, hocası Ali b. Ahmed b. Abdân el-Ahvazî'den sema yoluyla aldığı hadisi, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ubeyd es-Saffâr> Muhammed b. Fudayl b. Câbir> el-Hakem b. Mûsâ> Gassân b. 'Ubeyd> Ebû Âtike Tarif b. Süleymân> Enes b. Mâlik tarikiyle Hz. Peygambere (a.s) dayandırmaktadır. Rivâyet şu metinle zikredilmiştir: *Allah'ın "مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ شَأْنٍ تَأْتِيهِ" Allah'ın en çok sevdiği kimse, tövbe eden gençtir.*⁴⁸

Kuşeyrî, mezkûr rivâyeti verirken *التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ وَإِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا لَمْ يَضُرَّهُ ذَنْبُ* "Günahtan tövbe eden hiç günah işlememiş gibidir. Allah bir kulunu severse günah ona zarar vermez."⁴⁹ rivâyetiyle istişhâd ederek mezkûr

45 Bk. İbrâhîm Subhî Sâlih, *Ulümü'l-hadis ve Mustalahub*, 15. Baskı. (Beyrüt: Dâru'l-âlem lilmelâyin 1405/1984), 137.

46 İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve müzîlül-ilbâs ammâ üstühira mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*, (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî. 1351/1932), 2: 241 (2444); Ebû'l Hasan Nûruddîn el-Herevî Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-ahbârî'l-mevdûa*, thk. Muhammed es-Sabbâğ, (Beyrüt: Dâru'l-emâne. ts), 339 (478).

47 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 1: 207. Rivâyetin isnadındaki Ebû Âtike Tarif b. Süleyman, Buhârî'ye göre münkeru'l-hadis olup rivâyeti zayıf kabul edilmiştir. Bk. Ebû Abdîrrahman Muhammed Nâsîruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-dâife ve'l-mevdûa*, (Riyâd: Dâru'l-me'ârif. 1412/1992), 11: 716 (5431).

48 Ebû Ahmed el-Cürçânî İbn'Adî, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, thk. Abdülfettâh Ebû Sünne, (Beyrüt: el-Kütübül-'ilmiyye. 1418/1997), 5: 189 (963).

49 İbn Mâce, Züh'd, 30.

hadisi desteklemektedir. Ayrıca “Ey mü’minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz” (en-Nûr, 24/31) ve “Şunu iyi bilin ki, Allah tövbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.” (el-Bakara, 2/222) mealindeki âyetlerle konuyu temellendirmekte ve tövbe konusuna şu şekilde yorum getirmektedir: “Kelâm âlimleri tövbenin üç şartı olduğunu söylemişlerdir. Bunlar Şerîata muhalif işleri yapmaktan pişmanlık duymak, hatalı olan işleri derhal terk etmek ve daha önceden yapılan günahların benzerlerini bir daha yapmamak üzere kesin karar vermektir. Nitekim hadiste “*Nedamet tövbedir*”⁵⁰ kısmı bu kararlılığa işaret etmektedir. Çünkü tövbenin en önemli rüknü, pişmanlıktır.”⁵¹

Buradaki örneklerden anlaşılmalıdır ki Kuşeyrî, tasavvufun esası olarak kabul ettiği konuları izah ederken –kendisinden önceki pek çok muhaddis sûfînin yaptığı gibi- sened tenkidi yapmamaktadır. Hadisleri mâna itibarıyla nakletmeyi tercih eder. Ancak metin yönüyle uygun gördüğü rivâyetler/hadisler varsa alır. Aynı zamanda sûfîlere ait sözlerle vermiş olduğu hadisleri yorumlar.

3. 3. Örnek: Hz. Peygamberin (a.s) Kabrinde Diri Olduğuna Dâir Savunusu

Kuşeyrî nin *Şikâyetü Ehli’s-sünne bi-hikâyeti mâ nâlehüm mine’l-mihne* risalesinde Kuşeyrî, eserlerinde bulunmayan ve itham edilen fikirlerine karşı Eş’arîliği savunurken âyet ve hadislerle görüşlerini destekler. Örneğin, Ebu’l-Hasan Eş’ârî ile ashabının Hz. Peygamberin (a.s) kabrinde olduğu ve vefatından sonra Resûl olmadığına dâir iddiaları iftira kabul ederek şöyle cevap vermekte ve savunu yapmaktadır: “Eş’arîler’in söylendiği gibi bir iddiaları yoktur. Kitaplarında böyle bir ifade yer almaz. O halde bu görüşü onlara mal etmek nasıl isabetli olabilir? Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulur: “Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilakis Rableri katında diridirler.” (Âli Imrân, 3/169) Allah Teâlâ, bu âyetiyle şehitlerin rableri katında diri olduklarını haber vermektedir. Peygamberlik şehitlikten daha yüce bir mertebedir. Bu sebeple manevi rütbelere şehitlerden daha fazla layıktırlar. “Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle,

50 İbn Mâce, Zühhd, 30.

51 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 1: 207.

sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler.” (en-Nisâ, 4/69) âyetinde dikkat edilirse şehitlik mertebesi üçüncü sırada zikredilmiştir. Burada anlatılan şehitliğe hadisler de işaret etmektedir. Nitekim İbn Mes'ûd'dan (r.a) gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (a.s) “*Allah'ın yeryüzünde dolaşan bir takım melekleri vardır. Bunlar, ümmetimin selamını bana ulaştırırlar.*”⁵² buyurmuştur. Bu hadis Hz. Peygamberin (a.s) diri olması hâlinde kendisine selamın ulaştırılacağına işaret eder. Yine Enes b. Mâlik'ten gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: “*Kırk gün kabrinde ikamet eden her bir peygambere ruhu muhakkak iade edilir.*”⁵³ Bir diğer hadis şöyledir: “*Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, bana salat ve selam okuyanın selamını almam için ruhumu iade eder.*”⁵⁴

Dikkat edileceği üzere iddialara delil olacak âyet ve hadisleri ardı ardına sıralayan Kuşeyrî, yer yer tespitler yapmakta ve mezkûr hadislerden ölünün ruhu iade edilinceye değin bir şey bilmeyeceği sonucunu çıkartmaktadır. Böylelikle düşüncesini mezkûr âyet ve hadisle (nassla) temellendirmektedir. Kuşeyrî, *Şikâyetü Ebli's-sünne'*inde zikrettiği bu hadisleri senetleriyle birlikte vermektedir.⁵⁵

Kuşeyrî'nin mezkûr eseri, her ne kadar mezhep taassubu ile yazılmış ise de içerikteki iddiaların hadislerle temellendirilmesi bakımından önemlidir. Kuşeyrî'nin ele aldığı rivâyetleri çoğunlukla isnadıyla zikretmesi dikkat çeken bir diğer özelliktir. Zira içinde yaşadığı dönemin özelliği, isnadın yaygın olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Kuşeyrî hadisleri isnadıyla vermekle bu konudaki maharetini sergilemiştir. Buradaki hadisler incelendiğinde Kuşeyrî'nin, hadisleri isnadıyla verdiği ancak ravi tenkidine girmediği görülür. Çünkü

52 Hadisin isnadı sahihtir. Bk. Tirmizî, Deavât, 129; Nesâî, Sehv, 46; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 6: 183 (3666).

53 Zeynüddin Muhammed Abdurraûf Ali b. Zeynilâbidin el-Münâvî, *Feydu'l-kadîr Şerhu'l-Câmî'is-Sağîr*, (Mısır: el-Mektebetüt-ticâriyye, 1356/1937), 5: 501 (12005). Mezkûr rivâyetin senedindeki ravi Hasan b. Yahya el-Huşenî bazılarında göre zayıf ve münkeru'l-hadis olmakla tecrîh edilmiş olup rivâyeti batıl kabul edilmektedir. Bk. Elbânî, *Silsile*, 1: 360. Kimilerine göre bu ravi, İbn Mâce'nin ravilerinden olup zayıftır ve çoğu âlime göre yalancılıkla itham edilmemiştir. Bk. Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebîbekir es-Süyûtî, *el-Le âli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*, thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda, (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996), 1: 260.

54 Hadisin isnadı sahihtir. Bk. Ebû Dâvûd, Menâsik, 96; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 16: 477 (10815).

55 İbnü's-Sübki, *Tabakât*, 3: 407.

sûflere göre, ravi tenkidinden ziyâde metin daha önemlidir. Kuşeyrî, hadis metnini görüşlerine dayanak yaparak ele almaktadır. Bunun bir sebebi yaşadığı coğrafyada isnad merkezli rivâyet özelliğinin geçerli olmasıdır. Zira hadis âlimleri, rivâyetin (cerh ve tad'il anlamında) senediyle yeterince uğraşmakta ve hakkını vermektedir. Bu yüzden sûfler, deyim yerindeyse hadisin içeriğine/muhtevasına yönelmekte ve haberin tenkidi faaliyetini ehli hadise bırakmaktadır.

Horasan bölgesi her ne kadar Ehli hadis taraftarı muhaddise merkez ise de Ehli re'y ekolünün yaşadığı bir bölge özelliği taşımaktadır. Bu dönemde ravi tenkidi yapılarak *Sahih* olmayan rivâyetler hiç kuşkusuz terk edilmektedir. Bölgede Mu'tezile, Cehmiyye, Kerrâmiyye, Haşeviyye gibi Sünnî hayata karşı koyan farklı fırkalar, toplum hayatını etkilemektedir. Hiç kuşkusuz Kuşeyrî, yaşadığı dönemde sünnet savunusunda yalnız değildir. Nitekim İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) anlattığına göre Beyhakî (ö. 458/1066) de fitneyi bertaraf etmek ve sünneti savunmak için risaleler yazmaktadır.⁵⁶

Kuşeyrî, mezkûr risalesinin sonunda şu ifadelerle yer vermektedir: “Sünnete karşı koyma fitnesi evvela Nisâbûr'da ortaya çıktı. Her tarafa yayıldı. Müslümanların kalplerinde dayanılmaz izler bıraktı. Hâlbuki “İşittiğiyle yetinen kimse hata eder” denilir. İşitilen iddiaların doğru olmadığını ispatlamak için meseleleri bölümler hâlinde izah ettik. Bunu yaparken Ehlisünnet olup konuya vâkıf olan her bir Müslümanın elinden geleni yapmasını murad ettik. Bu yüzden konuya vakıf olan her bir ilim ehli, Yüce dinin şüphelerden arındırılması için elinden geleni yapmalıdır. Bu samimi bir dua ile ilgi gösterme de olabilir. Kim, bizim bu konudaki görüşlerimizi dinlemek isterse ona şükranlarımızı takdim ederiz. Hatta kim bu dertle dertlenirse Yüce Allah ona kendi katından kesin sevap bahşeder. Nitekim âyette şöyle buyrulur: “Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.” (Yusuf, 12/21) Yürüttüğü hükümleri gerekli kılıp icra ettiği için takdim ve tehir ettiği her hükmünde hamd ona mahsustur. Allah'ın rahmeti ve selâmı Efendimiz Muhammed Mustafa ve onun âline olsun.”⁵⁷

56 Bk. Ebû'l-Kâsım'Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh İbn Asâkir, *Tebyînü kezîbi'l-müfterî fimâ nüsiibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*. 3. Baskı. (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l- 'arabî. 1404/1983), 108.

57 İbnü's-Sübki, *Tabakât*, 3: 423.

SONUÇ

Kuşeyrî, Hicrî V. Asrın önemli bir İslam âlimidir. Büyük Selçuklu Devletinin kuruluş yıllarında Horasan bölgesinde yaşamıştır. Burası Şîr-Mu'tezilî akımlarla Eş'arî ve Maturîdîlik arasında cereyan eden birçok etkileşime sahne olmuş geniş bir coğrafyadır. Hâkim Nisâbûrî, Ebû İshâk Rûknüddîn İsferyânî gibi meşhur hadis âlimlerinden sema yoluyla rivâyette bulunmuş, Nisâbûr'da meşhur Nizâmiyye medreselerinde yirmi yedi yıl boyunca hadis hocalığı yapmıştır.

Kuşeyrî, gerek *er-Risâle*'de olduğu gibi sûfleri gerekse *Şikâyetü Ehli's-sünne* risalesinde görüldüğü üzere Eş'arîliği savunuyor ise de asıl hedefi sünneti müdâfaa etmektir. Yaşadığı toplumda tasavvuf etkindir. Zamanla din dışı etkilerle yozlaştığını söylemekte ve bu bakımdan sünnete duyulan ihtiyacı daha ziyâde öne çıkartmaktadır. Makale kapsamında incelediğimiz her iki çalışmada sünnetin ihyâsı adına önemli yorumlar yapmakta ve bir takım sonuçlara varmaktadır.

Zengine tevâzu' göstermek başlığı altında incelediğimiz "*Zengine zengin olduğu için tevazu gösterenin dininin üçte biri gider*" rivâyetinde Kuşeyrî, hadisi isnadıyla vermekte ancak ravi tenkidine girmemektedir. Bu yönüyle onun, kendisinden önce tasavvufu hadislerle temellendirmeye gayret etmiş Serrâc, Kelâbâzî ve Ebû Talib el-Mekkî gibi muhaddis sûflerin yaptığına benzer bir yol takip ettiği görülmektedir. "Tövbe Eden Genç" başlığı altında incelediğimiz "*Allah'ın en çok sevdiği kimse, tövbe eden gençtir.*" rivâyetinde görüleceği üzere Kuşeyrî, tasavvuf görüşlerini temellendirirken birçok hadisle istinbatta bulunmakta ve sünnete dayalı bir sûfliğe dikkat çekmektedir.

Kuşeyrî, ehlisünnet dışı görüşlere karşıdır. Bu konudaki duruşu meşhurdur; tanınmış pek çok âlimi daha duyarlı olmaya davet etmek için *Şikâyetü Ehli's-sünne* adlı mektubu yazmıştır. Ehlisünnet karşıtlarının Hz. Peygamberin (a.s) resul oluşuna ve ona okunan salavatı işitmesine dâir iddiaları bu risalesinde/mektubunda ele alır. Ancak asıl hedefinin, mezhebini veya sûfleri savunmaktan ziyâde sünneti müdâfaa etmek olduğu anlaşılmaktadır. Zira taassup kavramıyla Kuşeyrî'nin yaşadığı ilmî hayat birbirini tamamlayan

esaslar değildir. Çünkü Kuşeyrî, selevin tercih etmiş olduğu Kur'an ve sünnete dayalı bir yaklaşımı tercih etmektedir.

Kuşeyrî'nin, görüşlerini temellendirirken hadisleri bazen senetleriyle birlikte vermesi, hadisçi kimliğinin bir göstergesi kabul edilebilir. Ancak yaşadığı bölgede hadis ehli pek çok âlim bulunmaktadır. Bu yüzden râvi tenkidine girmez. Kuşeyrî, Horasan bölgesinde gerek ilmi gerekse siyasi olarak olup biten olayların farkındadır. Nitekim ilim ehline yazdığı mezkûr mektubunda sünnete karşı koyma fitnesine dikkat çekmiş, iddiaların doğru olmadığını ispatlamak için bazı konuları bölümler hâlinde açıklamıştır.

KAYNAKÇA

Aclünî, İsmâil b. Muhammed (ö. 1162/1748). *Keşfü'l-Hafâ ve müzîlül-ilbâs ammâ üstühira mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*. Kâhire: Mektebetül-Kudsî. 1351/1932.

Ahmed b. Hanbel, Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855). *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnâüd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 1421/2001.

Akkuş, Süleyman. "Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'nin Bir Risâlesi". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2 (2000). 89-112.

Ali el-Kârî, Ebü'l Hasan Nürüddin el-Herevî (ö. 1014/1606). *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-abbâri'l-mevdûa'*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: Dâru'l-emâne. ts.

Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed Âşıkî (ö. 889/1484). *Âşıkpaşazâde Tarihî*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul, 2013. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Behakî, Ahmed b. el-Hüseyn b.'Ali el-Horasânî (ö. 458/1066). *Şü'abü'l-îmân*. thk. Abdül-'ulâ Abdilhamîd Hâmid. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd. 1423/2003.

Çetin, Osman. "Horasan". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 18: 234-241. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Dâvûdî, Muhammed b.'Ali b. Ahmed (ö. 945/1538). *Tabakâtü'l-müfessirin*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye. ts.

Ebül-Fidâ, İbn Keşir İmâdüddin İsmâil (ö. 774/1373). *Tabakâtü's-Şâfi'iyyin*. thk. Ahmed Ömer Hâşim. Beyrut: Mektebetü's-şekâfe, 1413/1993.

Elbânî, Ebü Abdirrahman Muhammed Nâsirüddin (ö. 1420/1999). *Silsiletü'l-ehâdisi'd-dâife vel-mevdûa'*. 14 Cilt. Riyâd: Dâru'l-me'ârif. 1412/1992.

Fettenî, Cemâlüddin Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî (ö. 986/1578). *Tezkiretü'l-mevdûat*, (Beyrut: İdâretü't-tübâati'l-müniriyye, 1343/1925).

Halilî, Ebü Ya'lâ Halil b. Abdillâh el-Kazvîni (ö. 446/1054), *el-İrşâd fi ma'rifeti'ulamâi'l-hadis*. thk. Muhammed Sa'id Ömer İdris. 3 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd. 1409/1989.

Harbî, Ebü İshâk İbrâhim b. İshâk (ö. 285/898). *Garibü'l-hadis*. thk. Süleyman İbrâhim Muhammed el-Âyed. 3 Cilt. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-kurâ. 1405/1984.

Hatib Bağdâdî, Ebübekir Ahmed b.'Ali b. Sâbit (ö. 463/1072). *Târihu Bağdâd*. thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye. 1417/1997.

Heysemî, Ebül-Hasan Nürüddin'Ali b. Ebibekr (ö. 807/1405). *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. thk. Hüsâmüddin el-Kudsî. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî. 1414/1994.

İbn'Adî, Ebü Ahmed el-Cürcânî (ö. 365/976). *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, thk. Abdülfettâh Ebü Sünne. Beyrüt: el-Kütübü'l-İlmiyye. 1418/1997.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım'Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh (ö. 571/1176), *Tebyinü kezibi'l-müfteri fîmâ nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasen el-Eş'ari*. 3. Baskı. Beyrüt: Dâru'l-kitâbi'l- 'arabî. 1404/1983.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282). *Vefayâtü'l- a'yan ve enbâu ebnâi'z-zemân*. Thk. İhsan Abbas. 7 cilt. Dâru Sâdır, Beyrüt, ts.

İbn Nukta, Ebübekir Muhammed b. Abdilgâni b. Şuca' (ö. 629/1231). *et-Takyid li ma'rifeti ruvâti's-Sünen ve'l-Mesânid*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. Beyrüt: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye. 1408/1988.

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Abdirrahmân b.'Alî (ö. 597/1201). *el-Mevdüât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Uşman. 3 Cilt. Medîne: el-Mektebetü's-Selefiyye. 1386/1966.

İbnü's-Sübki, Tâcüddîn Abdilvehhâb b. Takıyyüddîn (ö. 771/1370). *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti, l-kübrâ*. 2. Baskı. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-hicr. 1413/1992.

İrfan, Abdülhamit Fettâh. "*Eş'ari Ebü'l-Hasan*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 11: 444-447. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Kandemir, M. Yaşar. "*Hâkim Nisâbüri*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 15: 190-193. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Kâtip Çelebi, Ebü'l-Hâc Mustafa b. Abdillâh el-Kustantîni (ö. 1067/1656). *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 4 Cilt. Bağdad: Mektebetü'l-muşennâ, 1360/1941.

Kuşeyri, Ebü'l-Kâsım Zeynü'lislâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik (ö. 465/1072). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalim Mahmûd - Mahmûd b. eş-Şerif. 2 Cilt. Kâhire: Dâru'l-me'ârif, ts.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdurraûf Ali b. Zeynilâbidîn (ö. 1031/1621). *Feydu'l-kadir Şerhu'l-Câmî is - Sağır*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyye, 1356/1937.

Nüreddin'İtr. *Menhecû'n-nakd fi ulûmi-hadis*, 3. Baskı, (Dârul fikr, Dımaşk, 1401/1981), 26-27.

Özaydın, Abdülkerim, "*Kündürî*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 26: 554-555. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Özgüdenli, Osman Gazî. "*Mâverâünnehir*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28: 177-180.

Sârifîni, Takıyyüddîn Ebü İshâk İbrâhîm b. Muhammed (ö. 641/1244). *el-Müntehab min kitâbi's-siyâk li-Târîhi Nisâbüri*. thk. Hâlid Haydar. Beyrüt: Dâru'l-fikr, 1414/1993.

Şehâvî, Şemsüddîn Ebü'l-hayr Muhammed b. Abdirrahmân (ö. 902/497). *Fethu'l-mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-Hadis*. thk.'Alî Hüseyin'Alî. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne. 1424/2003.

Subhî Sâlih, İbrâhîm (ö. 1407/1986). *Ulümü'l-hadis ve Mustalahub*, 15. Baskı. Beyrüt: Dâru'l-âlem lilmelâyin 1405/1984.

Süyütî, Celâlüddîn'Abdurrahmân b. Ebîbekir (ö. 911/1505). *el-Le âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevdü'a*. thk. Ebü'Abdurrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda. 2 Cilt. Beyrüt: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye. 1417/1996.

Süyütî, Celâlüddîn'Abdurrahmân b. Ebîbekir (ö. 911/1505). *Tedribü'r-râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârâyâbî. 2 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, ts.

Tehânevî, Muhammed b.'Alî İbni'l-Kâdi el-Fârûkî (ö. 1158/1746). *Mevsûatü Keşşâfi'istilâhâti'l-fünûn ve'l-ülûm*. thk. Ali Dahrûc. 2 Cilt. Beyrüt: Mektebetü Lübnân, 1417/1996.

Uludağ, Süleyman. "*Kuşeyri*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 26: 473-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Uludağ, Süleyman. "*Sülemî, Muhammed b. Hüseyin*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 38: 53-55. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Uludağ, Süleyman. "*Giriş*". *Tasavvuf İlmîne Dâir Kuşeyri Risalesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Yavuz, Yusuf Şevki. "*İbn Fûrek*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 19: 495-498. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Yazıcı, İshak. "*Ebü'l-Leys Semerkandî*". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 36: 473-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Zehabî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347). *Siyeru'l-âlemi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâüd. 2. Baskı. 15 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, Beyrüt: 1405/1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347). *Târihu'l-İslâm, ve vefâyâtü'l-meşâhiri ve'l-'alâm*, thk. Beşşâr'Avvâd, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî. 15 Cilt. Beyrût: 1424/2003.

Zehrâni, Muhammed b. Matar, *İlmu'r-ricâl, neş'etübü ve tetavvurubû minel karni'l-evvel ilâ nibâyeti karni't-tâsi'*, (Riyâd: Dâru'l-hicre, 1417/1996), 88-89.